

Deconstructing Friendship and Enmity in One Thousand and One Nights Fables Based on Jacques Derrida's Theory (Case Study: The Fox and the Wolf and the Fox and the Crow Stories)

Zahra Izadi*

Fatemeh Parchekani**

Abstract

Deconstructing Context is a philosophical reading style Jacques Derrida suggested for neutralizing or inverting existing binary oppositions in texts. Fables are appropriate alternatives for deconstruction training since they are highly capable of transferring concepts. Accordingly, fable deconstruction produces new meanings and helps clarify textual beauties. Derrida's method of deconstructing literature and writing is based on finding binary oppositions in the text that determine its dominant ideology. The next step is to deconstruct these oppositions by finding contradictory elements in the text, and finally, a new reading based on this deconstruction completes the work. The present query deconstructed two fables of the One Thousand and One Nights Folktales, i.e., the Wolf and the Fox and the Fox and the Crow, by adopting a philosophical approach and following Derrida's method. The results displayed the precedence of enmity in the Fox and the Wolf fable. The deconstruction neutralized this valuation and revealed a blend of friendship and enmity. However, binary oppositions emerged differently for every character in the Fox and the Crow fable, i.e., enmity and friendship forewent for the crow and the

* PhD Candidate of Arabic Language and Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran (Corresponding Author), Std_zahraIzadi@khu.ac.ir

** Associate Professor of Arabic Language and Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran, parchekani@khu.ac.ir

Date received: 27/03/2024, Date of acceptance: 12/01/2025

fox, and deconstruction through neutralizing these valuations bolded a no enmity-no friendliness condition

Keywords: Deconstruction, Derrida, Fable, One Thousand and One Nights, Friendship, Enmity.

Introduction

The doctrine of deconstruction was proposed by the French-Algerian philosopher Jacques Derrida, which has had a tremendous impact on various philosophical and literary fields. Deconstruction is a complex and broad concept, to the point that Derrida wrote a book called *A Letter to a Japanese Friend* to explain it to Izutsu, explaining that this concept is so broad that it includes dimensions such as meaning, literature, philosophy, ethics, politics, many concepts, and in general, philosophical and non-philosophical teachings. This breadth goes so far as to include deconstruction itself. As Derrida himself says, “Deconstruction deconstructs itself.” (Lucy, 2010: 210).

One Thousand and One Nights is a multinational collection and is considered an ancient book in the field of stories and legends, and parts of it may have been formed before Islam and parts during the Islamic period (Mahjoob, 2007: 369-379). Unlike its ancestors, namely the Thousand Fables and Indian collections, etc., this book seems to be a different book (Eghlidi, 2014: 4). In this book, whose narrator is Shahrzad and whose direct addressee is Shahryar, various stories and legends, many of which are intertwined, are seen. Of course, not all of its stories have the same literary value. But it seems that the fables in it contain valuable and cryptic meanings. Since animal stories have a wide audience and include children and adults, fables can be used in teaching philosophical concepts in addition to their traditional use. The contrast of friendship and enmity is one of the common philosophical concepts in literature, including fables, which dates back to Aristotle. Therefore, the natural nature of fables, along with the need for narrative formats to explain philosophical concepts, became an incentive for the present study to address it. For this purpose, two stories from the fables in One Thousand and One Nights were selected for deconstruction. Based on what has been said, the following essay seeks to deconstruct selected stories about animals in One Thousand and One Nights using a descriptive-analytical method and Derrida's philosophical approach and to answer this question:

3 Abstract

- What new meanings does the deconstruction of the oppositions in the story of the fox and the wolf and the story of the fox and the crow create?

Materials & Methods

Derrida's method of deconstructing literature and writing is based on finding binary oppositions in the text that determine its dominant ideology. The next step is to deconstruct these oppositions by finding contradictory elements in the text, and finally, a new reading based on this deconstruction completes the work.

Discussion & Result

Derrida considered deconstruction indefinable and described it as mysterious, mystical, and an experience of the impossible. "The main reason for the indefinability of deconstruction from Derrida's perspective is that he assumes ambiguity to be an inherent characteristic of meaning" (Haghighi, 2000:47-48). However, since an acceptable and close definition of deconstruction must be provided, the concept of presence, absence, and difference must be explained. One of the foundations of Western philosophy is logocentrism and the centrality of reason. It is necessary to know two points to understand Derrida's criticism of Western philosophy. First, Western philosophy has assumed existence to be equivalent to presence (Ahmadi, 2021: 384). Second one, it considers the presence of meaning in dualistic oppositions that always give priority to the first pole of otherness, which is called logical focus or logos and implies the distinction of the presence of meaning on the first side with its owner (Al-Ruwaili and Al-Bazei, 2002: 108). Derrida also assumed language to be a kind of metaphysics in which the duality of speech and writing is considered the axis of speech. In this opposition, speech has always been preferred over writing, because it has been assumed that meaning is present in speech and is absent in writing. Derrida focused all his attention on saying that the complete presence is found in writing as much as in speech (Honarmand, 2021: 202). He believes that the centrality of speech in the text must be broken, the text neutralized, and the reader saved from the dominance of speech (Shamisa, 2014: 224). In this research, an attempt has been made to free the audience from the constraints of the structural dualities that govern the text. The results of the deconstruction of the two stories are listed below:

- Deconstruction targets the ideologies present in the text and, like the action of an architect, destroys and reconstructs the current aspect of the word axis. In

the story of the fox and the wolf, the presence of enmity is superior to friendship. However, this valuation is not definitive, but rather the contradictory evidence in the text highlights the relationship of friendship. At the beginning of the reading, only the form (either friend or enemy) was conceivable, but in the end, these two concepts were mixed and created the form (both friend and enemy).

- The deconstruction of the fable of the fox and the crow identifies two separate thematic axes for each of the characters in the story. The preference for friendship in the fox's view and the preference for enmity in the crow's view is what it seems. However, after the deconstruction, the text moves in favor of the absent side and ultimately presents an inverted state. So that The audience perceives the crow as seeking friendship and the fox as supporting enmity. This deconstruction continues and makes the absent form (neither friendship nor enmity) present.

Conclusion

In the deconstruction of the two stories, structural dualities are continuously collapsed and new structures are built. These successive collapses and formations raise the question that the results obtained are not definitive and that the meaning of friendship or enmity is being violated at every moment. This issue can be answered by returning to Derrida's teachings because, in his view, deconstruction creates an unstable state of the meaning of the text that constantly deconstructs the results of the deconstruction. Therefore, creating doubt in the results can be a sign of successful deconstruction of the text.

Bibliography

- Aesop (2015), *Aesop's Fables*, Translated by Amir Hossein Makki, Tehran: Aryagohar. [In Persian].
- Ahmadi, Babak (2021), *Structure and Interpretation of the Text*, Vol. 22, Tehran: Markaz. [In Persian].
- Eghlidi, Ebrahim (2014), *One Thousand and One Nights*, Vol. 2, Tehran: Markaz. [In Persian].
- Al-Bazei, Saad (1996), "The Axis of Undermining or Undermining the Axis", *New Text*, Issue 5, pp. 184-190. [In Arabic].
- Bacon, F. (1985). *The Essays or Counsels, Civill and Morall*, Ed. Michael Kiernan, Oxford, Clarendon Press.

5 Abstract

- Beshbandar, David (2005), *Contemporary Literary Theory and Reading Poetry*, Cairo: Al Hayah Al Mesriyah Al Ammah Le-ketab.[In Arabic].
- Brand, Roy (2021), *The Love of Knowledge: The Life of Philosophy from Socrates to Derrida*, Translated by Parviz Sharifi Aghadi, Aftab Pirzad Nahuji, Tehran: Sales. [In Persian].
- Dallmayr, Fred (1999), *Derrida and Friendship in: The Challenges to Friendship in Modernity*, rd.King, Preston, pp 105-130.
- Dehghani, Masoud (2019), “Comparative Comparison of the Moral Fable of the Crow and the Fox in the Poetry of Iraj Mirza and Ahmad Shoghi with the French Original”, *Persian Language and Literature*, Vol, 73, No. 241, pp. 121-140. [In Persian].
- Derrida, Jacques (1988), *Writing and Difference*, Translated by: Kazem Jihad, Morocco: Dar Toubeghal for Publishing, Dar Al-Bayza. [In Arabic].
- Derrida, Jacques, de Man, Paul and others (2013), *Introduction to Deconstruction*, Translated by: Hossam Nael, Cairo: Al Hayah Al Ammah Le-ketab. [In Arabic].
- Derrida, Jacques (2017), *Of Grammatology*, Translated by Mehdi Parsa, Tehran: Shavand. [In Persian].
- Derrida, J. (1997). *The Politics of Friendship*, Translated by George Collins, London & New York, Verso.
- Derrida, J. (1972), *Positions*, Paris, Les Edition de Minuit.
- Dooley, Mark, Liam, Kawana (2021), *The Philosophy of Derrida*, Translated by: Nader Khosravi, Tehran: Ney. [In Persian].
- Glendinning, Simon (2019), *An Introduction to Jacques Derrida*, Translated by Mehdi Parsa, Tehran: Shavand. [In Persian].
- Haghighi, Shahrokh (1990), *Transition from Modernity, Nietzsche, Foucault, Lyotard and Derrida*, Tehran: Aghah. [In Persian].
- Hamoudah, Abdul Aziz (1998), *Convex Mirrors from Structuralism to Deconstruction*, Kuwait: National Council for Culture, Arts and Letters. [In Arabic].
- Khezer Hamad, Abdullah (2017), *Deconstruction in Ancient Arab Thought, the Efforts of Abdul Qaher Al-Jurjani as a Model*, Beirut: Dar Al-Qalam for Printing, Publishing and Distribution. [In Arabic].
- Lucy, Niall (2019), *Derrida's Dictionary*, Translated by Mehdi Parsa, Tehran: Shavand. [In Persian].
- Mahjoub, Mohammad Jafar (2007), *Iranian Folk Literature*, Vol. 3, Tehran: Cheshmeh. [In Persian].
- Miftah, Muhammad (1990), *Anonymous statement*, Morocco: Dar Toubaghal for Publishing. [In Arabic].
- Montaigne, N. (1957). *The Complete Works of Montaigne*, Translated by D.M.Frame, Stanford University Press.

Abstract 6

- Nahamas, Alexander (2018), *Philosophy of Friendship*, Translated by Aydin Rashidi, Tehran: Goman. [In Persian].
- One Thousand and One Nights* (2022), Part 2, America: Hindawi. [In Arabic].
- Al-Ruwaili, Megan, Al-Bazei, Saad (2002), *The Literary Critic's Guide*, Morocco: The Arab Cultural Center, Dar Al-Bayza. [In Arabic].
- Shafi'i Sarvestani (2019), *Cultural History of the Cursed Tribe, Rabbinic Oligarchy, Talmud, Kabbalah*, Vol. 4, Tehran: Hilal. [In Persian].
- Shamisa, Sirous (2014), *Literary Criticism*, Tehran: Mitra. [In Persian].
- Thomas, Belvenist (1966), *The Age of Myths*, Cairo: Nahzaht Al-Arabiya. [In Arabic].
- Tyson, Liss (2019), *Theories of Contemporary Literary Criticism*, Translated by Maziar Hosseinzadeh and Fatemeh Hosseini, vol. 3, Tehran: Negah Emrooz and Hekayat Qalam Novin. [In Persian].
- Zamiran, Mohammad (2007), *Jacques Derrida and the Metaphysics of Presence*, Tehran: Markaz. [In Persian].

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های هزار و یک شب براساس نظریه ژاک دریدا (مطالعه موردی داستان روباه و گرگ و داستان روباه و کلاغ)

زهرا ایزدی*

فاطمه پرچگانی**

چکیده

واسازی نوشتار، نوعی خوانش فلسفی است که ژاک دریدا آن را برای خشی کردن یا وارونه ساختن تقابل‌های دوگانه حاضر در متن پیشنهاد داده است. از آنجا که فابل‌ها از قابلیت بالایی در انتقال مفاهیم برخوردارند، گزینه مناسبی برای آموزش واسازی هستند. بر این اساس واسازی فابل علاوه بر تولید معانی جدید، به آشکارکردن زیبایی‌های متن یاری می‌رساند. روش کار دریدا در ساختار شکنی ادبیات و نوشتار بر یافتن تقابل‌های دوجزئی موجود در متن بنا شده است. مرحله بعد، واسازی این تقابل‌ها با استفاده از پیدا کردن موارد متناقض در متن است و در نهایت قرائتی نومبتهی براین شالوده‌شکنی، کار را به سرانجام می‌رساند. بنابراین آنچه ذکر شد، جستار حاضر، دو فابل از هزار و یک شب با عناوین روباه و گرگ و روباه و کلاغ را با رویکرد فلسفی و با روش دریدا واسازی کرده است. نتایج نشان‌دهنده ارجحیت قطب دشمنی در داستان روباه و گرگ است که این ارزش‌گذاری، در جریان واسازی خشی شده و حالتی از آمیختگی دوستی و دشمنی آشکار شده است. اما در داستان روباه و کلاغ، تقابل‌های دوگانه برای هر یک از شخصیت‌های داستان، به شکل متفاوتی بروز کرده است. به این شکل که ارجحیت دشمنی برای کلاغ و دوستی برای روباه

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول)،
Std_zahralzadi@khu.ac.ir

** دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی،
parchekani@khu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۳

نمایان شده که جریان واسازی با خنثی کردن این ارزش‌گذاری‌ها، حالت نه دوستی و نه دشمنی را برجسته ساخته است.

کلیدواژه‌ها: واسازی، دریدا، فابل، هزار و یک شب، دوستی، دشمنی.

۱. مقدمه

۱.۱ بیان مسئله

آموزه واسازی (Deconstruction) توسط ژاک دریدا (Jacques Derrida) فیلسوف فرانسوی - الجزایری مطرح شد و تاکنون تأثیرات شگرفی در عرصه‌های مختلف فلسفی و ادبی به همراه داشته است. این مفهوم در فارسی معادل‌های متعددی چون شالوده‌شکنی، بنیان افکنی، ساخت‌گشایی و ساختارشکنی دارد. علاوه بر این، واسازی مفهومی پیچیده و گسترده است تا بدان جا که دریدا برای تبیین آن کتاب *نامه‌ای به دوست ژاپنی* را برای ایزوتسو (Toshihiko Izutsu) نوشت و توضیح داد که این مفهوم چنان گسترده است که ابعادی چون معنا، ادبیات، فلسفه، اخلاق، سیاست و به طور کلی، آموزه‌های فلسفی و غیرفلسفی را دربرمی‌گیرد. این گستردگی تا بدان جا پیش می‌رود که خود واسازی را نیز شامل می‌شود. چنان که به گفته خود دریدا، «واسازی خود را وامی‌سازد» (لوسی، ۱۳۹۹: ۲۱۰).

یکی از عرصه‌های خودنمایی و معنا آفرینی ساختارشکنی، ادبیات و نوشتار است که خود را در متون چند لایه و پیچیده مانند هزار و یک شب بیشتر نمایان می‌سازد. هزار و یک شب مجموعه‌ای چند ملیتی است و از کتب کهن در زمینه قصه و افسانه محسوب می‌شود و ممکن است بخش‌هایی از آن قبل از اسلام و قسمت‌های نیز در دوره اسلامی شکل گرفته باشد (محجوب، ۱۳۸۶: ۳۶۹-۳۷۹). این کتاب برخلاف نیاکان خود یعنی هزارافسان و مجموعه‌های هندی و غیره، کتابی متفاوت به نظر می‌رسد (اقلیدی، ۱۳۹۳: ۴). در این کتاب که راوی آن شهرزاد و مخاطب بی‌واسطه آن شهریار است، انواع قصه‌ها و افسانه‌ها که بسیاری از آنها درهم پیچیده شده‌اند، به چشم می‌خورد. البته همه داستان‌های آن از ارزش ادبی یکسانی برخوردار نیستند. اما به نظر می‌رسد فابل‌های موجود در آن حاوی معانی ارزشمند و رمزگونه باشند.

فابل (Fable) واژه‌ای فرانسوی است و به روایت منشور یا منظوم کوتاه و یا گاهی باورنکردنی اطلاق می‌شود که حاوی پیامی اخلاقی است. حیوانات از عناصر اصلی روایت

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۹

در فابل‌ها به شمار می‌روند که اهداف فابل، در ورای مکالمات آنها محقق می‌شود (دهقانی، ۱۳۹۹: ۱۲۹). نمادین بودن حیوانات در این داستان‌ها، قابلیت فابل را برای آموزش آموزه‌های دیگر بالا می‌برد و از آنجا که داستان‌های حیوانات مخاطب گسترده‌ای دارد و کودکان و بزرگسالان را دربرمی‌گیرد، می‌توان فابل را علاوه بر کاربرد سنتی آن، در آموزش مفاهیم فلسفی نیز به کار بست. تقابل دوستی و دشمنی یکی از مفاهیم فلسفی رایج در ادبیات از جمله فابل‌ها است که پیشینه آن به ارسطو می‌رسد. بنابراین سرشت طبیعی فابل در کنار نیاز به قالب‌های روایی برای تبیین مفاهیم فلسفی، انگیزه‌ای شد تا پژوهش حاضر بدان بپردازد. برای این منظور دو داستان از فابل‌های موجود در هزار و یک شب برای واسازی انتخاب شدند.

لازم به ذکر است تاکنون دو ترجمه از هزار و یک شب به فارسی انجام شده است که ترجمه قدیمی‌تر متعلق به تسوجی است و زمان آن به دوره قاجار بازمی‌گردد و ترجمه دیگر مربوط به اقلیدی است که در زمان معاصر صورت پذیرفته است. در پژوهش حاضر نسخه اقلیدی مبنای ترجمه عبارات واقع شده است؛ زیرا ایشان علاوه بر ذکر نسخه‌های مبنای اصلی کتاب، به رفع اشکالات موجود در ترجمه تسوجی نیز پرداخته و متنی روان و امروزی ارائه کرده است. همچنین اقلیدی صرفاً به ترجمه بسنده نکرده و توصیفات بیشتری را درباره داستان‌ها ذکر کرده که حاصل پژوهش انتقادی و مقایسه نسخه‌های موجود از هزار و یک شب در کار ایشان است. او از نسخه‌های غیرعربی مثل نسخه جان پین (John Payne) و فرانسویس برتون (Burton) (Richaard Francis) و همچنین از ترجمه متهز (Mathez) به انگلیسی بهره برده و به منابع فرانسوی همچون ترجمه ماردروس (Mardrus) و نسخه آنتوان گالان (Antoine Galland) نیز مراجعه کرده است (اقلیدی، ۱۳۹۳: ۱).

روش کاردیدا در ساختار شکنی ادبیات و نوشتار بر یافتن تقابل‌های دوجزئی موجود در متن بنا شده است. تقابل‌هایی که محوریت کلام را می‌سازند و ایدئولوژی حاکم بر متن را تشکیل می‌دهند. مرحله بعد، واسازی این تقابل‌ها با استفاده از پیدا کردن موارد متناقض در متن است و در نهایت قرائتی نومبتهی بر این شالوده‌شکنی، کار را به سرانجام می‌رساند. بنابراین آنچه گفته شد، جستار پیش رو در پی آن است که با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد فلسفی دریدا، به واسازی داستان‌های منتخب درباره حیوانات در هزار و یک شب بپردازد و به این سوال پاسخ دهد:

- واسازی تقابل‌های موجود در داستان روباه و گرگ و داستان روباه و کلاغ چه معانی جدیدی را می‌آفریند؟

۲.۱ پیشینه

پژوهش‌های فراوانی درباره ساختار شکنی براساس نظریه دریدا صورت گرفته است که در ادامه به برخی نمونه‌های تطبیقی آنها بر آثار ادبی اشاره می‌شود:

علی محمد آسیابادی (۱۳۸۶) در مقاله «نظریه ساخت‌شکنی داستان بئشر پرهیزگار»، تقابل‌های دوگانه را در داستان بئشر به خوبی تشخیص داده و آنها را با رعایت مراحل مدنظر دریدا، واسازی کرده است.

الهام شیروانی شاعنایتی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «نقد شالوده‌شکنی رمان کولی کنار آتش اثر منیرو روانی پور براساس نظریه دریدا» تقابل جهان درون و بیرون را در رمان مدنظر داشته و سپس آن را شالوده‌شکنی کرده‌اند. همچنین نویسندگان مذکور در همان سال و در مقاله‌ای دیگر با عنوان «نقد شالوده‌شکنانه رمان سازده / احتجاب اثر هوشنگ گلشیری براساس نظریه دریدا» تقابل مرگ و زندگی را واسازی کرده‌اند.

شکوه سادات حسینی و فاطمه قاسم محمد (۱۳۹۹) در مقاله «نقد شالوده‌شکنانه رمان حرب الکلب الثانیه با تکیه بر نظریه دریدا»، تنها به معرفی تقابل‌های دوگانه موجود در رمان اکتفا کرده‌اند و مراحل بعدی شالوده‌شکنی یعنی تعیین یکی از طرفین تقابل و مرکز زدایی آن را در پژوهش لحاظ نکرده‌اند.

از سوی دیگر هزار و یک شب از جنبه‌های مختلفی چون سبک روایتگری، عناصر داستان، نشانه‌شناسی، اسطوره‌شناسی و غیره مورد بررسی واقع شده است. در صورتی که پژوهش‌های اندکی با رویکرد فلسفی به این اثر پرداخته‌اند. به عنوان مثال عبدالملک مرتاض (۱۹۹۴) در کتاب *آلف لیله و لیله؛ درسه سیمیائیه تفکیکیه لحکایه حمّال بغداد*، با ترکیب نشانه‌شناسی و ساختار شکنی، یکی از داستان‌های هزار و یک شب را بررسی کرده است. نویسنده در این اثر از نشانه‌شناسی لایه‌ای به عنوان روشی در واسازی داستان در شش مرحله استفاده کرده و از رویکرد دریدا تبعیت نکرده است. همچنین سحر دریاب (۱۳۸۹) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی هزار و یک شب بر اساس آراء ژاک دریدا»، به طور کلی به نقش حرکت بی پایان دال‌ها در هزار و یک شب و تأثیر آن در به تعویق انداختن مرگ شهرزاد پرداخته است. علاوه بر این حسین ابویسانی و

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۱۱

مریم اطهری نیا (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «بازخوانی هزار و یک شب بر مبنای نظریه ساخت‌شکنی»، به واسازی تقابل خیر و شر در داستان ابوقبیر و ابوصیر پرداخته‌اند و در روش خود علاوه بر شالوده‌شکنی فلسفی از ساختارشکنی بلاغی نیز بهره برده‌اند. بنابراین آنچه ذکر شد، پژوهش حاضر موضوع جدیدی را در این کتاب مدنظر قرار داده و تنها از روش فلسفی در واسازی فابل‌های مذکور استفاده کرده است و از این جهت با پژوهش‌های مشابه متفاوت است.

۲. ژاک دریدا

ژاک دریدا (۱۹۳۰-۲۰۰۴م) پدر جنبش فلسفی واسازی در شهر البیار (El Biar) در الجزایر، از والدین یهودی سفارادی^۱ متولد شد. والدین او به دلیل علاقه‌ای که به فیلم‌های آمریکایی و شخصیت جکی کوگن داشتند او را جکی نام نهادند. اما دریدا برای جایگاه آکادمیک خود، این نام را به ژاک تغییر داد (گلندینینگ، ۱۳۹۸: ۱۳). در اولین روز دبیرستان در سال ۱۹۴۲ دریدا براساس قانون یهودی ستیزانه که از سوی دولت فرانسه وضع شده بود، توسط مدیر از مدرسه اخراج شد (برند، ۱۴۰۰: ۱۳۰). اما بعدها به تحصیلات خود ادامه داد. در ابتدا رویای تدریس و نوشتن را در سر داشت. اما وقتی در اوایل ۲۰ سالگی در دبیرستان شبانه روزی لویی کبیر در پاریس درس می‌خواند، فلسفه به شیوه‌های مختلف در آثار او نمود پیدا کرد (گلندینینگ، ۱۳۹۸: ۱۳). زندگی واقعی دریدا تفاوت‌های ظریفی با زندگینامه‌اش دارد. امری که به این ادعای ای‌اگو (Iago) در نمایشنامه اتلوی شکسپیر بی‌شباهت نیست. او می‌گوید: «من آنچه هستم نیستم» (برند، ۱۴۰۰: ۱۳۰). یهودی ستیزی بر درک دریدا از هویت فردی تأثیر گذاشت. فرانسوی بودن در سال ۱۹۴۲ بر یهودی‌الجزایری نبودن دلالت می‌کرد (دولی و لیام، ۱۴۰۰: ۶). بنابراین برای دریدا هویتی که می‌بایست بر این همانی دلالت کند، با نوعی حضور و غیاب و تمایز میان آن دو بروز کرد. همچنین از دیدگاه دریدا تکرار، اساس هویت بود (الرویلی و البازعی، ۲۰۰۲: ۱۲۲). شاید به همین دلیل باشد که دریدا زندگی‌نامه خود را نوشت. زیرا از نظر او بازنمایی گذشته به همان شکلی که شخص تجربه کرده محال است. نزدیکترین اثر به زندگی‌نامه او، کتابی با عنوان ژاک دریدا است که با همکاری جفری بنینگتون (Geoffrey Bennington) نگاشته شده و در آن خاطرات شخصی دریدا ذکر شده است (دولی و لیام، ۱۴۰۰: ۹). شایسته است ژاک دریدا را فرزند خلف مکتب تشکیک فلسفی فرانسه دانست. او راه فیلسوفان چون دکارت (Rene Descartes)، پاسکال

(Pascal)، میشل دومونتی (Michel de Montaigne)، ولتر (Voltaire) و کامو (Albert Camus) را در نقد فلسفی غرب دنبال کرد. همچنین مطالعات پدیدارشناسی را زیر نظر امانوئل لوبیناس (Emmanuel Levinas) در پاریس آغاز کرد و مدتی نیز در کلاس درس پل ریکور (Paul Ricoeur) شرکت می‌کرد (ضمیران، ۱۳۸۶: ۱).

دریدا آثار متعددی دارد. یکی از نخستین نوشته‌های او در سال ۱۹۶۲، *سرچشمه‌های فلسفه از دیدگاه هوسرل* نام دارد که در آن به رویکرد فلسفی هوسرل به هندسه پرداخته است (همان). دریدا در سال ۱۹۶۷ اساس نظریه واسازی خود را با انتشار سه کتاب *آوا* و *پدیدار، گراماتولوژی و نوشتار و تمایز*، تبیین کرد (خضر حمد، ۲۰۱۷: ۴۷). نخستین کتاب او یعنی *آوا و پدیدار*، درآمدی بر مفهوم نشانه در پدیدارشناسی هوسرل به شمار می‌رود. دومین اثر او که *نوشتار و تمایز* نام دارد، مجموعه‌ای از مقاله‌های کوتاه درباره ادبیات، فلسفه و زبان‌شناسی است و سومین کتاب او یعنی *درباره گراماتولوژی*، درباره نظریه علمی جدید در حوزه نوشتار به رشته تحریر درآمده است (احمدی، ۱۴۰۰: ۳۷۹). *درباره گراماتولوژی* یا *نوشتارشناسی* را می‌توان یکی از عالی‌ترین و مهمترین آثار دریدا به شمار آورد. این کتاب از دو بخش تقریباً مجزا تشکیل شده که بخش نخست آن یعنی *نوشتار پیش از حرف*، چارچوب نظری مورد نظر دریدا را ایجاد می‌کند و بخش دوم یعنی *طبیعت، فرهنگ و نوشتار*، مطالب بخش اول را وارد آزمون عملی می‌کند (دریدا، ۱۳۹۶: ۲). به عبارت دیگر، موضوع کلی کتاب، مناسبت گفتار و نوشتار است. «به اعتقاد دریدا، در متافیزیک غربی پیوسته گفتار بر نوشتار اولویت داشته است. بنابراین او در این کتاب کوشیده تا به گونه‌ای انگاره گفتار را واژگون سازد و نظریه زبان‌شناسی تازه‌ای را برپایه نوشتار پیشنهاد کند» (ضمیران، ۱۳۸۶: ۲). همچنین این کتاب به محدودیت‌های علمی برآمده از شیوه‌های استوار بر متافیزیک نیز اشاره دارد (Derrida, 1972: 22). دریدا در سال ۱۹۷۲ سه کتاب دیگر با نام‌های *مواضع، حاشیه‌ها و بارآوری* را منتشر ساخت. کتاب *مواضع*، مجموعه‌ای از سه گفتگوی طولانی درباره مناسبت فلسفه و زبان‌شناسی است در حالی که *حاشیه‌ها*، به مسائل مرتبط کننده فلسفه و زبان‌شناسی و نظریه ادبی مرتبط است. کتاب دیگر او یعنی *بارآوری*، مجموعه سه مقاله درباره افلاطون است که به تبیین آنچه او زهر-پادزهر یا فارماکن نامیده می‌پردازد (احمدی، ۱۴۰۰: ۳۸۰). در این کتاب لفظ همچون بذری توصیف شده که معنا را تکثیر می‌کند به گونه‌ای که تسلط بر آن سخت شده و به نوعی بازی آزاد می‌انجامد (الرویلی

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۱۳

و البازعی، ۲۰۰۲: ۱۲۰). دریدا از سال ۱۹۷۳ به بعد کتاب‌های بسیاری منتشر ساخت که می‌توان به برخی از آنها اشاره کرد:

آوای عزرا، مهمیزها، اتوبیوگرافی‌ها، کارت پستال از سقراط تا فروید و فراتر، حقیقت نقاشی، نفس (ابداعی دیگری)، مرگهای رولان بارت، برج بابل، گزین گویه و دست هایدگر و غیره (احمدی، ۱۴۰۰: ۳۸۰-۳۸۱).

۳. واسازی از دیدگاه دریدا

دریدا در نوشته‌ها و گفتگوهای گوناگون، ساخت‌شکنی را تعریف ناپذیر دانسته و آن را رمزآمیز، عرفانی و تجربه‌امر محال تلقی کرده است. «علت اولیه و بدیهی تعریف ناپذیری ساخت‌شکنی از چشم‌انداز دریدا این است که او گونه‌ای ابهام و گنگی را از ویژگی‌های ذاتی معنا می‌داند» (حقیقی، ۱۳۷۹: ۴۷-۴۸) اما از آنجا که می‌بایست تعریف قابل قبول و نزدیکی درباره واسازی ارائه داد، قبل از آن، تبیین برخی مبانی واسازی، ضروری به نظر می‌رسد.

۱.۳ تئوری غیاب

یکی از مبانی فلسفه غرب، لوگوس‌تریسم (Logocentrism) و مرکزیت عقل است. «این اصطلاح را لودویک کلاگس (Ludwing Klages) در اوایل قرن بیستم وضع کرد و منظور از آن سنت دانش و فلسفه غرب است که واژه و زبان را بیان بنیادین واقعیت بیرونی می‌داند» (هنرمند، ۱۴۰۰: ۲۰۱). دانستن دو نکته برای فهم انتقاد دریدا به فلسفه غرب لازم است. اول آنکه فلسفه غرب، هستی را معادل حضور فرض کرده است (احمدی، ۱۴۰۰: ۳۸۴) و دوم آنکه حضور معنا را در تقابل‌های دوگانه‌ای می‌داند که همواره قطب اول بر دیگری ارجحیت دارد که به این ارزش‌گذاری، تمرکز منطقی یا لوگوس (Logos) گفته می‌شود و بر امتیاز حضور معنای طرف اول نزد صاحبش دلالت دارد (الرویلی و البازعی، ۲۰۰۲: ۱۰۸). اگرچه برخی ساختار شکنی را محصول ارتباط دریدا با میراث تفسیری یهودیان دانسته‌اند (خضر حمد، ۲۰۱۷: ۵۰)، اما شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد انتقاد دریدا از فلسفه غرب، از اندیشه‌های مارتین هایدگر (Martin Heidegger) ریشه گرفته است. او خود را مدیون هایدگر می‌داند چرا که «هایدگر ناقوس پایان متافیزیک را نواخته بود» (دریدا، ۱۹۸۸: ۴۷). همانطور که هایدگر مشکل فلسفه غربی را در متافیزیک حضور (Metaphysics of Presence)

می‌داند، دریدا نیز زبان را نوعی متافیزیک فرض کرده که دوگانه گفتار و نوشتار در آن، محورکلام محسوب می‌شود. در این تقابل همواره گفتار بر نوشتار ترجیح داده شده؛ زیرا فرض بر آن بوده که معنا در گفتار و کلام شفاهی، حضور دارد و در نوشتار غایب است. چرا که با حضور گوینده، احتمال بدفهمی بسیار کم است. دریدا در مقابل مرکزیت حضور ایستاد و تئوری غیاب را مطرح کرد. او تمام تمرکز خود را بر این گذاشت که بگوید حضورکامل به همان اندازه که در گفتار وجود دارد، در نوشتار نیز یافت می‌شود (هنرمند، ۱۴۰۰: ۲۰۲). او معتقد است که باید محوریت کلام را در متن شکست و متن را ختنی کرد و خواننده را از تسلط کلام نجات داد (شمیسا، ۱۳۹۳: ۲۲۴). به این ترتیب با واسازی محورکلام، نوشتار معنای ثابتی نخواهد داشت. امکان این نظر را می‌توان در وجود لغتنامه‌ها تصور کرد. فرهنگ لغت نمونه‌ای از نوشتار است که برای معنای یک دال، چند دال دیگر معرفی می‌کند و آنها نیز به دال‌های دیگر ارجاع می‌دهند. بنابراین دال همواره با رویه غیاب مدلول سرو کار دارد نه با رویه حاضر آن که متافیزیک حضور نام دارد.

۲.۳ تفاوت

دریدا اصطلاح رد و تفاوت را برای رهایی از متافیزیک حضور ابداع کرده است. او واژه تفاوت را برای اثبات معنا برای سویه غیاب در تقابل گفتار و نوشتار، مطرح ساخته و معتقد است زبان دو خصوصیت مهم دارد؛ اول بازی دال‌های آن که به طور مداوم معنا را به تأخیر یا به تعویق می‌اندازد و دوم معنایی که به نظر می‌رسد داشته باشد، محصول تفاوت‌هایی است که از طریق آن، دالی از دال دیگر متمایز می‌شود. بنابراین دریدا با درآمیختن دو کلمه فرانسوی *Déférer* معادل به تأخیر انداختن و *Différer* به معنای تفاوت داشتن، اصطلاح *Différance* یا دیفرانس را در مقایسه با *Différence* ابداع کرد که از نظر او یگانه معنایی است که زبان می‌تواند داشته باشد؛ این ابداع یعنی زبان به معنای ثابتی ارجاع می‌دهد که وجود ندارد (تایسون، ۱۳۹۸: ۴۱۳). این موضوع در فارسی با اصطلاحات تفاوت، اختلاف و تمایز شناخته می‌شود. به عبارت دیگر، ارجاع دال‌ها به دال دیگر، سلسله‌ای از مدلول‌هایی را پدید می‌آورد که خود، دال برای مدلول بعدی هستند و این امر باعث می‌شود معنا به تأخیر و تعویق بیفتد و متفاوت شود. «تفاوت میان دو واژه *Différance* و *Différence*، قابل شنیدن نیست بلکه تنها در سطح نوشتار وجود دارد» (لوسی، ۱۳۹۹: ۱۰۸). به عبارت دیگر، دریدا با نوشتن تفاوت به این شکل، برتری نوشتار برگفتار را برجسته ساخت. زیرا

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۱۵

«فرق گذاشتن میان دو حرف a و e تفاوتی است که نوشته و خواننده می‌شود اما شنیده نمی‌شود» (دریدا و همکاران، ۲۰۱۳: ۱۹۰). لازم به ذکر است زبان نظامی از تفاوتها است و البته «تفاوت با تضاد یکی نیست» (Derrida, 1972: 62). تضاد تنها نوعی از سویه‌های غائب در محور کلام است که در مقابل قطب برتر نمود می‌یابد و فهم قطب حاضر را ممکن می‌سازد. اما تفاوت، گسترده‌تر از تضاد است و دامنه وسیعی از حالت غیاب را دربرمی‌گیرد. وقتی یک کلمه نوشته می‌شود، علاوه بر متضاد آن، ناخواسته به آنچه واژه به آن دلالت ندارد نیز اندیشیده می‌شود. بنابراین با نوشتن واژه «خوب»، علاوه بر «بد» که متضاد آن است حالت‌های «هم خوب و هم بد» و یا «نه خوب و نه بد» نیز در ذهن ظاهر می‌شوند. به عبارت دیگر، نگارش یک واژه، ناخواسته اندیشه را به سوی آنچه آن واژه به آن دلالت ندارد نیز هدایت می‌کند. می‌توان این حالت را علامتی دانست که رابطه عناصر زبانی را در یک سیستم نشان می‌دهد و دریدا اصطلاح رد (Trace) را برای آن پیشنهاد داده که علامتی برای تفاوت است (شمیسا، ۱۳۹۳: ۲۲۵). به عبارت دیگر، رد یا اثر، امکانی وجودی برای بازی متقابل بین طرفین تضاد است (الرویلی و البازعی، ۲۰۰۲: ۱۱۲). همچنین تفاوت به یک شکل بروز نمی‌کند. دریدا در کتاب *مواضع چند نوع تمایز را تبیین می‌کند*؛ نوع اول، وضعیتی که در طرفین تقابل نهفته نیست و مثل حالت *نه این نه آن* است، نوع دوم که ریشه مشترک تمامی تقابل‌ها است و حالت *یا این یا آن* را تداعی می‌کند. مثل تقابل *حسن-اندیشه*، طبیعت-فرهنگ و غیره و نوع سوم که به مفهوم *هم این و هم آن* اشاره دارد. مانند فارماکن افلاطون که هم زمان بر زهر و دارو دلالت دارد (Derrida, 1972: 92).

۳.۳ تعریف واسازی

دریدا در تبیین ساختارشکنی از روش واسازانه مخصوص به خود استفاده کرده است. واسازی مفهوم پیچیده‌ای دارد تا بدانجا که توشیهیکو ایزوتسو، نامه‌ای به دریدا نوشت و از خواست تا با تشریح دقیق این اصطلاح، او را دریافتن معادل ژاپنی واسازی یاری دهد (احمدی، ۱۴۰۰: ۳۸۸). دریدا در پاسخ گفت باید دید ساختارشکنی چه چیزی نیست. اول آنکه واسازی، فلسفه نیست بلکه درصدد کشف تناقض‌های فلسفه است (البازعی، ۱۹۹۶: ۱۸۵). او تأکید می‌کند که واسازی تخریب نیست و معنای ساختن و ترکیب را دربردارد (خضر حمد، ۲۰۱۷: ۴۶). به عبارت دیگر بازسازی، سویه غایب واژه واسازی است. همچنین دریدا واسازی را یافتن آنچه حاضراست و سپس تأکید بر آنچه حضور ندارد

می‌داند. بنابراین برای تعریف این کنش، ابتدا تقابل دوگانه ساختارگرایی و ساختارشکنی حاضر می‌گردد. در این تقابل ارزش‌گذاری به نفع طرفی که حضور دارد یعنی ساختارگرایی رقم می‌خورد. اما می‌توان همزمان وجوه مشترک را در طرفین پیدا کرد. آنچه برای ساختارگرایی و ساختارشکنی مهم است، محورکلام است با این تفاوت که اولی آن را واجد معنا و دومی آن را نقطه شروعی برای عزیمت به معانی دیگر می‌داند. از سوی دیگر، ساختارگرایی و ساختارشکنی با هم متمایزند. ساختن در مقابل شکستن و تخریب است بنابراین دریدا شکستن را تبیین می‌کند تا با گذر از حضور تخریب، به غیاب ساختن برسد. در این راستا دریدا بارها به جای شالوده‌شکنی از استعاره بافتن استفاده کرده است که یادآور کنش پنه لوپه است و شاید واژه لاتینی متن (Textum) به معنای تارهای بافته از همین اسطوره برگرفته شده باشد. به این ترتیب دریدا با واساختن و اساسی، آن را به صورت روشی از خواندن تعریف کرده است که در آن باید «خواننده آنچه را نویسنده نمی‌داند و در حال گفتن آن است، کشف کند» (احمدی، ۱۴۰۰: ۴۱۰). البته منطق اصلی در اساسی این است که متن تفسیرهای مختلف را قبول نمی‌کند اما تأملات متضادی که بعضی ناقض دیگری هستند را می‌پذیرد (مفتاح، ۱۹۹۰: ۱۰۱). بدین ترتیب تعامل متن و مخاطب در شالوده‌شکنی به حرکات موزون و پی‌درپی تشبیه شده است. به طوری که نوشتار و مخاطب در جهت عکس یکدیگر حرکت می‌کنند و در میانه مسیر جز لحظاتی گذرا یکدیگر را ملاقات نمی‌کنند (حموده، ۱۹۹۸: ۲۵۳).

۴.۳ انواع و اساسی و روش آن

و اساسی به دو شکل ممکن است اتفاق بیفتد؛ اول ساختارشکنی به معنای عام مانند داستان انوشیروان و زنجیری که برای عدالت‌خواهی مقابل قصر خود آویخته بود که هیچکس به جز الاغ به آن پناه نبرد (شمیسا، ۱۳۹۳: ۲۲۷). شالوده‌شکنی به این شکل با کمی دقت در کلیت داستان اتفاق می‌افتد و نیازی به مراحل خاص و اساسی ندارد زیرا آبیرونی (Irony) موجود در این داستان نشان می‌دهد که هیچ فردی جرأت عدالت‌خواهی نداشته است. اما دومین شکل ساختارشکنی، «نیازمند خواننده‌ای است که بتواند با خلأهای نوشتار تعامل داشته باشد» (بشبندر، ۲۰۰۵: ۷۶). این نوع و اساسی، به طور خاص به روش دریدا صورت می‌گیرد. این روش واجد مراحل است که در ادامه به آن اشاره می‌شود: نخست، یافتن تقابل‌های دوجزئی که متن بر آنها استوار گشته است. دوم، یافتن شواهدی که این تقابل‌های

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۱۷

دوگانه را در متن اثبات می‌کنند. سوم، واسازی تقابل‌های مذکور به کمک موارد متناقضی که در متن وجود دارد و گام آخر خوانش دوباره متن براساس تعارض‌های یافت شده و ساختارشکنی متن (تایسون، ۱۳۹۸: ۴۳۰-۴۳۵).

۴. داستان روباه و گرگ

داستان حیوانات در هزار و یک شب یک بار با عنوان مستقل «حکایات طریفه تعلق بالظهور والحيوان» وارد شده و دو جای دیگر در میان صفحات فصل «شاه و پسر و کنیز و هفت وزیر» و «جلیعاد شاه و شمّاس» پراکنده است. این داستان‌ها در حقیقت بازنوشته‌هایی از حکایت‌های کتاب هندی هیتوپادشاه، پنجه تتره و امثال و حکم/ازوپ^۱ به شمار می‌روند. با این تفاوت که شیوه‌های داستان‌نویسی نوین در آنها قابل تشخیص است. به عنوان مثال داستان گرگ و روباه نوعی حماسه حیوانات محسوب می‌شود. زیرا شخصیت‌های آن از هنجارهای انسانی تبعیت می‌کنند و سنت‌های نادرست زمانه خود را به ریشخند گرفته‌اند و به نظرمی‌رسد استعاره یا کنایه‌ای از طبقات اجتماعی یا افراد ممتاز جامعه باشند (اقلیدی، ۱۳۹۳: ۱۶).

۱.۴ خلاصه داستان روباه و گرگ

داستان گرگ و روباه از جایی آغاز می‌شود که روباه از دست ظلم‌هایی که گرگ در حق او روا می‌داشت به تنگ آمد و تصمیم گرفت تا از شرو بدی گرگ خلاص شود. این فکر زمانی قوت یافت که روباه به طور اتفاقی متوجه شد که در دیوار باغ انگوری که در مسیرش بود، حفره‌ای وجود دارد. او پس از بررسی متوجه شد که در آن سوی حفره، گودالی بزرگ حفر شده است تا جانورانی که قصد خوردن انگورهای باغ را دارند در آن گرفتار آیند. او گرگ را از وجود باغ انگور آگاه کرد و هنگامی که گرگ طمعکار به درون گودال افتاد، به عجز و لابه‌های او اعتنایی نکرد. گفتگویی طولانی میان آن دو صورت گرفت و بالاخره گرگ با توبه‌ای نمادین روباه را برای آزادی خود قانع ساخت اما هنگامی که روباه به قصد بیرون آوردن گرگ از گودال، دم خود را آویزان کرد، گرگ او را به درون گودال کشید تا به سرنوشتی مشابه دچار شود. بدین ترتیب دوباره چاره‌جویی روباه برای آزادی، شروع شد و بالاخره موفق شد گرگ را قانع کند تا همچون نردبان در گوشه گودال قرارگیرد و راهی برای بالارفتن او فراهم سازد و در مقابل، توافق کردند روباه برای رهایی گرگ بکوشد. اما

روباه پس از آزادی، نه تنها به گرگ کمک نکرد بلکه با خبرکردن صاحبان باغ، باعث هلاکت گرگ شد (برای آگاهی بیش‌تر بنگرید به آلف لیله و لیله، ۲۰۲۲، ج ۲/۱۱۳).

۲.۴. واسازی داستان روباه و گرگ

به نظرمی‌رسد تقابل دو جزئی تشکیل دهنده این داستان، تقابل میان دشمنی و دوستی باشد. از چشم‌انداز ساختارشکنی، طرح ایدئولوژیک بارز متن را می‌توان به این صورت بیان کرد: داستان، دشمنی را بر دوستی با ظالم ترجیح داده است. برای یقین حاصل کردن از اینکه طرح ایدئولوژیک داستان به درستی تشخیص داده شده است، باید تمام شواهدی را که قصه برای اثبات این مضمون ارائه می‌کند، مشخص کرد. دشمنی میان گرگ و روباه به صورت خشونت کلامی و عملی نمود پیدا کرده است. واکنش خشن گرگ هنگامی که روباه او را به مروت و مدارا دعوت می‌کند، عمق دشمنی او را نشان می‌دهد: «تو را آن به که انصاف و خوش‌رفتاری پیشه کنی و از بیداد و بدکاری دست برداری که هیچ چیز نیکوتر و شیرین‌تر از آن نیست». گرگ سخن روباه را گوش نکرده و بر بدکاری و آزار می‌افزاید و می‌گوید: «سخن گفتن در باب این نکات مهم، تو را نشاید و پنجه‌ای به او زد که روباه از درد بی‌خود شد و بر زمین افتاد» (هزار و یک شب، ۱۳۹۳: ۵۶) و یا هنگامی که گرگ با وجود عذرخواهی روباه، باز هم قصد کشتن او را دارد، خیانت و ظلم گرگ آشکار می‌شود: «گرگ با شنیدن سخنان روباه به روی او لبخند زد اما نیرنگ پنهانی خود را نهفته داشت و با خود گفت حتماً باید برای کشتن این روباه کاری بکنم» (همان: ۵۷) و یا پس از آنکه روباه را به درون گودال می‌کشد، می‌گوید: «باید پیش از آنکه شاهد مردن من باشی، تو را بکشم» (هزار و یک شب، ۱۳۹۳: ۷۲). در مقابل روباه نیز این دشمنی را بی‌پاسخ نمی‌گذارد و برای هلاک کردن گرگ چاره‌اندیشی می‌کند. او بیدار کردن طمع گرگ و گرفتار کردن او در گودالی که صاحبان انگورستان حفر کرده‌اند را فرصتی خوب برای خلاصی خود از ستم گرگ می‌بیند. بنابراین مکر و حيله روباه زمینه ساز هلاکت گرگ ستمکار می‌شود. پیش از این روباه بارها دشمنی خود را در کلام ذکر کرده بود: «امید که دشمن من -گرگ- در آن بیفتد» (همان: ۵۹). و یا گفته بود:

ای مکار نادان! درست است که گاهی دوست مشقت را برای خلاصی دوست تحمل می‌کند. اما تو از کم‌خردی، مرا شناختی. چگونه با خیانتی که کردی با تو دوستی کنم؟

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۱۹

آیا مرا دوست خود پنداشته‌ای درحالی که من دشمن تو هستم؟! (هزار و یک شب، ۱۳۹۳: ۷۰).

با این مقدمات و با فرض پذیرش این که تقابلی که ساختار اصلی داستان را تشکیل داده است، تقابل میان دشمنی و دوستی است، می‌توان با استفاده از خود داستان به ساخت‌شکنی آن پرداخت. با توجه به اینکه ساختار کنونی داستان برگرد متافیزیک حضور دشمنی شکل گرفته، «طبق نظر دریدا، باید برای شکستن آن در خود متن، نشانه‌ها و قراینی را یافت که این ساختار را نقض می‌کنند» (دریدا، ۱۹۸۸: ۴۷) و نشان می‌دهند دشمنی یک‌تاز میدان نیست. بلکه دوستی نیز به اندازه دشمنی در پیشبرد حوادث داستان مؤثر است.

در متن، شواهد متعددی وجود دارد که نشان می‌دهد در روند داستان دشمنی بدون دوستی راه به جایی نمی‌برد و برخلاف آنچه در ظاهر داستان به نظر می‌رسد، فقط دشمنی نیست که سرنوشت شخصیت‌های داستان را رقم می‌زند. اگر نقش اصلی و عمده دشمنی در داستان، چیره شدن روباه بر گرگ ظالم فرض شود و حکمت و غایت هر گفتگو و استدلالی را در داستان، در همین مطلب جستجو کرد، می‌توان موضع خود را علیه دشمنی مرکزی یا خصومت محوری ساختار اولیه بیان کرد و نشان داد که در هلاکت گرگ به دست روباه همان قدر که دشمنی و نقشه‌های روباه مؤثر است، دوستی نیز مؤثر بوده است. روباه همواره به عنوان نمادی از مکر و حيله شناخته شده است. در ابتدای داستان، ظلم و ستم گرگ بر روباه به تصویر کشیده شده است و با وجود اینکه روباه خود موجودی مکار است، به اطاعت گرگ گردن نهاده و سعی داشته به هر صورت خشنودی گرگ را به دست آورد. او رأی صواب را در مدارا با گرگ ظالم می‌دانست و می‌گفت: «ای به چشم! دیگر از هرچه تو را خوش نیاید پرهیز می‌کنم» (هزار و یک شب، ۱۳۹۳: ۵۷). گرگ نیز در هنگام نیاز دوستی خود را آشکار می‌کرد: «ای روباه! تو همواره به ما لطف داشتی و پیوسته به ما احترام می‌نهادی و از قدرت ما هراسان بودی. حالا به خاطر آنچه با تو کرده‌ام کینه من به دل نگیر» (همان: ۶۳). همچنین او دوستی و برادری را هم‌سنگ یکدیگر می‌پنداشت و کمک کردن به دوست را نوعی یاری به برادر تلقی می‌کرد:

چاره‌ای برای من بیندیش که با آن رها شوم و کمک کار من باش و اگر این کار برای تو سختی دارد، پس گاهی دوست به خاطر رفیق بیشترین سختی‌ها را بر خود هموار می‌کند زیرا گفته‌اند که دوست دلسوز از برادر تنی بهتر است (هزار و یک شب، ۱۳۹۳: ۶۹).

بنابراین علاوه بر دشمنی، مثال‌هایی از دوستی نیز در داستان وجود دارد. تا بدین جا تصور بر آن است که رابطه بین دو فرد می‌تواند از نوع دوستی و یا دشمنی باشد اما داستان به حادثه‌ای اشاره دارد که این معادله را برهم می‌زند و حالتی را به نمایش می‌گذارد که نوعی آمیختگی میان دوستی و دشمنی است. گرگ پس از آنکه از کمک روباه ناامید می‌شود توبه می‌کند و قول می‌دهد روش زندگی خود را تغییر دهد و دست از دشمنی و ظلم بردارد. روباه نیز با مشاهده توبه او، از دشمنی به دوستی تغییر حالت می‌دهد اما در مقابل، گرگ رفتاری برعکس از خود بروز می‌دهد و روش خود را از دوستی به دشمنی تغییر می‌دهد:

آنقدر گریه و زاری کرد که دل روباه برای او سوخت و همین که ناله و فریاد او و سخنان توبه‌آمیز را که به بازگشت او از ستم و تکبر خبر می‌داد، شنید، رحم و دلسوزی به سراغش آمد و به نجات او از جا جست و در کنار گودال روی دوپا ایستاد و دمش را در گودال آویزان کرد. گرگ از جا بلند شد، دستش را بالا برد و دم روباه را گرفت و کشید و او را با خود به درون گودال انداخت (هزار و یک شب، ۱۳۹۳: ۷۱ و ۷۲).

این ماجرا، نوعی علامت و رد برحالتی متمایز در دوگانه دوستی و دشمنی محسوب می‌شود که (هم این و هم آن) حضور دارند و در نهایت حضور یکطرفه قطب دشمنی را خنثی می‌سازد. دریدا تأکید می‌کند که «در هر متن، نگارش در کار انکار و از میان بردن خویش است» (Derrida, 1972: 92). چنانچه ملاحظه می‌شود، در ساخت شکنی فوق از داستان به هیچ چیزی در بیرون از داستان ارجاع داده نمی‌شود و خود متن داستان است که شالوده شکنی را ممکن می‌سازد. با این حال این بدان معنا نیست که این ساختار جدید ساختار قطعی و نهایی داستان است بلکه بنا بر رهیافت و اساسانه، متن ادبی واجد هیچ معنای قطعی و نهایی نیست. اکنون با تغییر نگرش به شیوه دلالت عناصر و نشانه‌های تشکیل دهنده داستان می‌توان این ساختار جدید را نیز متزلزل کرد و ساختار جدید دیگری به وجود آورد که آن ساختار هم می‌تواند مانند ساختارهای قبلی مشمول فرآیند ساخت شکنی شود. به این دلیل است که دریدا می‌گوید: «همواره این امکان وجود دارد که در متن بررسی شده شواهدی یافت شود که به بررسی دوباره و اساسی خود کمک کند» (دریدا، ۱۹۸۸: ۴۹).

برای شکستن این ساختار می‌توان با نفی مرکزیت دشمنی و دوستی و با در نظر گرفتن موقعیت داستان در کتاب هزار و یک شب، آن را نسبت به راوی داستان یعنی شهرزاد و مخاطب آن یعنی شهریار، اساسی کرد. شهریار در مقام پادشاه ممکن است مصدر شر و

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۲۱

بدی برای مردم باشد. با این فرض، چنانچه گرگ نماد حکومت و روباه نماد مردم ستم‌دیده باشند، در این صورت شورش احتمالی مظلوم بر ظالم در تقابل دوگانه میان حاکم و رعیت هشدار داده شده است. بنابراین توجه به راوی اصلی داستان و مخاطب اولیه آن، تقابل‌های مختلفی را به ذهن متبادر می‌سازد و با نادیده گرفتن موقعیت داستان در کتاب هزار و یک شب، مخاطب عام تقابل‌های جدیدی را دریافت می‌کند.

۵. داستان روباه و کلاغ

در اکثر فابل‌های مربوط به روباه و کلاغ، حیله و مکر روباه بر هوش کلاغ غلبه می‌کند اما این نتیجه در هزار و یک شب وارونه شده است. به عبارت دیگر، مخاطب از پیش منتظر است که روباه پیروز میدان باشد اما این اتفاق نمی‌افتد. بنابراین در این داستان نوعی ساختارشکنی به معنای عام نیز قابل مشاهده است.

۱.۵ خلاصه داستان روباه و کلاغ

داستان دوم ماجرای همان روباه را در دوران سالخوردگی روایت می‌کند. او که پیر و فرتوت شده است، قادر به کسب روزی خود نیست. بنابراین به کلاخی که در همسایگی او به سر می‌برد، پیشنهاد دوستی می‌دهد. در گفتگویی که میان او و کلاغ صورت می‌گیرد، روباه در ابتدا حق همسایه بر همسایه را یادآور می‌شود و مهر و محبت خود را به کلاغ آشکار می‌کند. کلاغ نیز در پاسخ، به اهمیت و جایگاه سخن راست اشاره کرده و در ادامه به صورت ضمنی پیشنهاد دوستی او را رد می‌کند. کلاغ برای استدلال، به مشابه نبودن و عدم همسانی میان خود و روباه اشاره می‌کند و خطری را که این مسئله در پی دارد، یادآور می‌شود اما روباه قصد خود را از دوستی و نزدیکی به کلاغ، همیاری در کارها و سود و فایده برآمده از آن اعلام می‌کند. او برای اثبات صداقت خود، داستان همکاری موش و کک را بازگو می‌کند که این دو موجود با وجود تفاوت، با یکدیگر دوست شدند و این دوستی برای هر دو سودمند بود. زیرا موش در منزل بازرگانی ثروتمند خانه داشت و کک در برابر همکاری با موش برای به سرقت بردن سکه‌های بازرگان، مکانی امن برای استراحت خود در خانه موش به دست آورده بود. نقل این حکایت کلاغ را قانع نمی‌سازد و او بار دیگر عدم شباهت را مانع بزرگی در دوستی معرفی می‌کند. همچنین روباه را در مرگ گرگ مقصر دانسته و از رفتار او با هم جنسش برای عدم صداقت روباه دلیل می‌آورد و بار دیگر

دوستی او را رد می‌کند. همچنین، کلاغ برای روباه داستان شاهین و پرنندگان را بازگو می‌کند و صفت حیله‌گری روباه را در قالب این داستان، دلیل عاقلانه‌ای برای رد پیشنهاد دوستی روباه می‌داند. زیرا شاهین هم به دلیل سالخوردگی به مکرو حیله روی آورده بود و با حمله به پرنندگان، ضعیف‌ترین آنها را شکار می‌کرد. در ادامه، کلاغ به داستان گنجشک و عقاب اشاره می‌کند که در جریان آن، گنجشک به تقلید از عقاب، پاهای خود را در درون پشم‌های گوسفندی قرار داده و قصد شکار او را دارد اما عقاب با دیدن این صحنه به او حمله کرده و او را هلاک می‌سازد. از نظر کلاغ کشته شدن گنجشک به دست عقاب به این دلیل بود که گنجشک خود را شبیه عقاب فرض کرده بود. خلاصه پس از گفتگوی طولانی میان کلاغ و روباه، او دوستی روباه را نمی‌پذیرد و این امر باعث خشم روباه می‌شود (برای آگاهی بیشتر بنگرید به آلف لیله و لیله، ۲۰۲۲، ج ۲/ ۱۲۴).

۲.۵. واسازی داستان روباه و کلاغ

در داستان کلاغ و روباه می‌توان حضور تقابل دوجزئی دوستی و دشمنی و معیارهای آنها را در محورکلام تشخیص داد. این تقابل، موضوع صحبت کلاغ و روباه و داستان‌هایی است که از حیوانات دیگر برای هم تعریف می‌کنند. به نظر می‌رسد روباه خواستار دوستی و کلاغ خواهان دشمنی است. شواهدی نیز از متن بر این برداشت صحنه می‌گذارند. به عنوان مثال روباه تمام تلاش خود را می‌کند تا نظر کلاغ را برای دوستی به خود جلب کند. او سود رساندن را اساس دوستی و داشتن نیت صادق را برای تضمین آن کافی می‌داند. بنابراین می‌گوید:

هر کس دست بالاتر دارد، دامنه اختیار وسیع‌تری دارد که همین امر چه بسا باعث شود که به برادران سود رساند. قصد من از دوستی با تو این است که با هم در کارها یار باشیم و در حادثه‌ها یکدیگر را یاری کنیم و از مودت و برادری سودها برداریم (هزار و یک شب، ۱۳۹۳: ۹۰).

علاوه بر این روباه برای حسن صداقت و درستکاری خود حکایت دوستی کک و موش را تعریف می‌کند. در مقابل کلاغ نیز با استدلال‌ها و مثل‌هایی که عنوان می‌کند، تقاضای دوستی روباه را رد می‌کند. او مشابهت در عملکرد را معیار دوستی می‌داند و علاوه بر صحنه گذاشتن بر ارزش والای سخن صادقانه، بر نیت روباه شک می‌کند و ریشه این پیشنهاد را در ضعف او می‌داند. بنابراین می‌توان به ارجحیت دوستی یا دشمنی در نظر هر

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۲۳

یک از طرفین گفتگو پی برد. اما معیارهایی که هر یک از کلاغ و روباه برای دوستی ارائه می‌دهند کاملاً متضاد یکدیگر نیستند. اگرچه از لحاظ اخلاقی و عرفی در تقابل دوستی و دشمنی همواره تمایل به دوستی در اولویت قرار داشته است و عقل سلیم نیز بر آن صحنه می‌گذارد، اما شواهدی در خود داستان برخلاف آنچه روباه ادعا می‌کند اشاره دارد. این نکات توسط کلاغ آشکار می‌شود و چهره واقعی روباه را نمایان می‌سازد.

در این زمان نزدیک به من (خبر) رسیده است که تو با یار دیرین خود گرگ نیرنگ کرده و فرییش داده و هلاکش ساخته‌ای. با اینکه او تو را همجنس بوده و دیرگاهی در صحبت او به سربرده بودی. تو را کار با همجنسان و یاران چنین باشد با دشمن خود که تو را همجنس نیست چگونه رفتار خواهی کرد؟ (همان: ۹۹).

از سوی دیگر، داستان با تناقض‌های دیگری نیز مواجه است که باعث واسازی آن می‌شود. کلاغ نیز به طور قطعی طرفدار دشمنی کردن نیست. زیرا داستان دوستی او با گربه کمی قبل از داستان کلاغ و روباه در هزار و یک شب ذکر شده است. او در این داستان گربه را از چنگال پلنگ نجات می‌دهد و مروّت و برادری را در حق او تمام می‌کند (برای آگاهی بیش‌تر بنگرید به آلف لیله و لیله، ۲۰۲۲، ج ۲/ ۱۲۳). به عبارت دیگر، کلاغ در بیانات خود معیار دوستی را مشابهت اعلام کرده بود در صورتی که خود با وجود تفاوت با گربه، روابط دوستانه و نزدیکی با او داشت. همچنین مثال‌هایی که کلاغ برای رد تقاضای دوستی روباه می‌آورد همگی ناظر به روابط میان پرندگان است که از یک گونه جانوری محسوب می‌شوند. بنابراین آنچه گفته شد، تقابل میان شباهت و تفاوت در نظام فکری کلاغ اهمیت خود را از دست می‌دهد. با کمی دقت در استدلال‌های کلاغ، درایت و دانایی او آشکار می‌شود و این دوراندیشی کلاغ، باعث تعجب و حیرت روباه می‌شود به طوری که روباه او را از خود حيله‌گتر توصیف می‌کند. دلیل این برداشت، در سخنی که روباه درباره کلاغ می‌گوید نمایان است: «تو را از خود حيله‌گتر یافتم» (هزار و یک شب، ۱۳۹۳: ۱۰۳). مشترک بودن این صفت در کلاغ و روباه، بار دیگر دوگانه شباهت و تفاوت را متزلزل می‌سازد و مشخص می‌کند که شباهت و تفاوت برای کلاغ معیار حقیقی دوستی نبوده و او سود و زیان را در امر دوستی مهم می‌داند. از سوی دیگر دوگانه راست و دروغ خودنمایی می‌کند. این دوگانه نیز در این داستان کاملاً متضاد یکدیگر نیستند؛ زیرا هر دو حقیقت کار خویش را پنهان می‌کنند. روباه به خاطر نیازی که به کلاغ دارد و کلاغ به دلیل واهمه‌ای که از روباه دارد، صداقت را جایز نمی‌داند. همانطور که ملاحظه می‌شود با واسازی داستان به طور

مستمر و پی در پی، تقابل‌های دوگانه از هم گسسته می‌شوند و تقابل دیگری آشکار می‌شود و به این ترتیب استراتژی و اساسی به تصورات خواننده، نوعی پویایی می‌بخشد. چنانچه موضوع دوستی در این داستان نوعی رابطه میان فردی در نظر گرفته شود، نگاه مخاطب به این داستان، نگاهی مدرن خواهد بود.

مسئله دوستی همواره مورد نظر متفکران و فلاسفه بوده است. به طوری که از دوران فلاسفه یونانی تا متفکران انتقادی معاصر همچون دریدا مورد توجه واقع شده است. در این سیر تاریخی، نگرش به دوستی گاه جنبه سیاسی و اجتماعی پیدا کرده و گاه نیز همچون دوران مدرن به روابط بین فردی تنزل یافته است. در دوران مدرن، نظرات فرانسیس بیکن (Francis Bacon) درباره دوستی، این مقوله را هرچه بیشتر از اندیشه سیاسی دور می‌سازد. فرانسیس بیکن عشق را به عنوان امری که انسان‌ها را از هدف‌هایشان جدا و منحرف می‌سازد، مذموم می‌داند (Bacon, 1985: 33). او دوستی را از دو جنبه مورد توجه قرار می‌دهد که اولی درباره تنهایی و جامعه و دیگری در رابطه با نتایج و تبعات دوستی است. بر این اساس او با تکمیل دیدگاه ارسطویی که تشکیل جامعه را نتیجه عدم خودکفایی افراد می‌داند، نظر خود را به نتایج دوستی معطوف می‌کند. این نتایج که بیکن از آنها به عنوان منافع نام می‌برد سه دسته اند؛ که منفعت برای عواطف، منفعت معطوف به فهم و منفعت مربوط به کار و بار از آن جمله است (Ibid: 83-86). ارسطو نیز گرایش به دوستی را در نفع، لذت یا کمال دیگری معرفی کرده است (نهاماس، ۱۳۹۷: ۲۲). در نتیجه دوستی نزد بیکن به امری تبدیل می‌شود که بیش از هر چیزی، امری فردی محسوب می‌شود و منافع شخصی را تأمین می‌کند. این نظر تنها محدود به بیکن نیست و افراد دیگر نیز از منظری دیگر دوستی را از تفکر سیاسی بیرون می‌رانند. به عنوان مثال دومونتی (Michel de Montaigne) معتقد است «دوستی امری غیر عقلانی و فردی است که پرداختن به آن به تقلیل اصالت و زیبایی می‌انجامد» (Montaigne, 1957: 136). اما در دوران معاصر، دوباره دوستی جایگاه خود را در اندیشه سیاسی پیدا کرده است. دریدا به عنوان منتقد اندیشه مدرن، مقوله دوستی را در روابط سیاسی، مهم و با ارزش تلقی می‌کند. بنابراین با نگاه سیاسی به دوستی می‌توان تقابل دوستی و دشمنی را و اساسی کرد. طوری که ایدئولوژی حاضر در آن وارونه شود و جنبه غایب معنا در این تقابل رخ بنماید. «نظریه دریدا باعث اندیشیدن به حالت‌ها و وضعیت‌های ورای دوگانه‌های تمایز برانگیز شده است» (هنرمند، ۱۴۰۰: ۲۰۴). دیدگاه دریدا به دوستی، با توجه به تلقی او از تفاوت آشکار می‌شود. «در نظر او تفاوت داشتن در

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهر ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۲۵

دوستی اهمیت دارد و توجه به شباهت نوعی خودشیفتگی محسوب می‌شود» (Dallmayr, 1999: 108). مشابهت به معنای دوست داشتن نقاط مشترک درون من و دیگری است و این به دوستی آسیب وارد می‌کند. به عبارت دیگر دوستی بر مبنای شباهت یعنی حضور من در دیگری و این نکته‌ای است که واسازی را بر آن می‌دارد تا به تفاوت‌ها توجه شود یعنی؛ جایی که من غایب است و حضور ندارد. به عبارت دیگر، «دوستی رابطه با کسی است که (من) نیست و تفاوت میان من و او شرط لازم و اجتناب ناپذیر دوستی است» (Ibid). از سوی دیگر دریدا به نظرات فیلسوفان و صاحب نظران پیش از خود درباره دوستی نقد وارد می‌کند و مواردی که تفاوت را نابود می‌کند به چالش می‌کشد.

او درباره شکنندگی موجود در دوستی‌ها و امکان آن برای تبدیل شدن به برادری هشدار می‌دهد. به این ترتیب که امنیت و آسایشی که در سنت‌های فلسفی با در نظر گرفتن دوست به عنوان برادر فراهم می‌آمد، با توجه به مفهوم تفاوت، شکننده خواهد بود (Derrida, 1997: 106).

این معضل در عرصه سیاسی نیز وجود دارد. بنابراین تکیه بر شباهت‌ها در دوستی، باعث متزلزل شدن و از میان رفتن دوستی می‌شود. همانطور که دو برادر که شباهت‌های نسبی دارند و می‌توانند دوست یا دشمن یکدیگر باشند. بر این اساس، دریدا دوستی در تاریخ اندیشه سیاسی را با تاکید بر شباهت‌ها محدودش دانسته و معتقد است دوستی واقعی تنها می‌تواند بر پذیرش تفاوت و آمادگی برای ایثار و گذشت و هدیه دادن بنا شود. «دریدا دوستی را یک هدیه می‌داند که در آن بی قید و شرط بودن نهفته است. به طوری که دوستی از جانب من منوط به دوستی از جانب دیگری نیست» (Ibid: 50). این تصور نوعی دیگری از ارتباط میان افراد را به ذهن متبادر می‌سازد و آن رابطه دوستی یک جانبه است که در نهایت ممکن است به رابطه (نه دوست و نه دشمن) منجر شود.

با بازگشت به داستان کلاغ و روباه و با در نظر گرفتن نسبت این داستان در کتاب هزار و یک شب، جنبه سیاسی مقوله دوستی بیشتر خودنمایی می‌کند. در نگاه پیکراهی به جایگاه داستان در کتاب، این نکته که شهرزاد راوی اصلی و مخاطب او شهریار است، سویه‌های سیاسی داستان را برجسته می‌سازد. با این فرض، شهرزاد در داستان اول رابطه گرگ و روباه را برای تبیین دوستی با افراد روایت کرده و در داستان دوم دوستی روباه و کلاغ را با نیت توصیف شرایط دوستی سیاسی و روابط بین سرزمینی بازگو کرده است. به عبارت دیگر، شهرزاد با طرح شخصیت کلاغ، تاکید بر تفاوت‌ها را به جای شباهت‌ها مد نظر داشته است.

اگرچه کلاغ در نپذیرفتن دوستی روباه برعدم شباهت استدلال آورده، اما در عمل او با پذیرش تفاوت خود و گربه، روابط دوستانه‌ای با او برقرار کرده بود و دوستی را بسان هدیه‌ای به گربه نثار می‌کرد. اما از آنجا که کلاغ، خود و روباه را در مکر و حيله مشترک می‌دانست، این دوستی را نپذیرفت چرا که بیم آسیب از سوی روباه او را از این ارتباط برحذر می‌داشت. همچنین می‌توان کلاغ و روباه را در نگاه کلی به داستان، نمادی از دو کشور و روابط بین آنها را روابط میان کشورها دانست. بنابراین پذیرش رابطه دوستانه میان دو کشور براساس پذیرش تفاوتها راهکار مناسبی برای ایجاد صلح و دوستی دو جانبه میان آنها خواهد بود.

۶. نتیجه‌گیری

۱. واسازی، ایدئولوژی‌های حاضر را در متن هدف قرار می‌دهد و به مانند کنش یک معمار، سویه حاضر در محورکلام را تخریب کرده و دوباره بازسازی می‌کند. در داستان روباه و گرگ، حضور دشمنی بر دوستی برتری دارد. اما این ارزش‌گذاری قطعی نیست بلکه شواهد متناقض موجود در متن، رابطه دوستی را پررنگ می‌سازد. در ابتدای خوانش، تنها حالت (یا دوست یا دشمن) قابل تصور بود اما در نهایت، این دو مفهوم آمیخته شده و حالت (هم دوست و هم دشمن) را ایجاد کرد.
۲. واسازی فابل روباه و کلاغ، دو محورکلامی مجزا را برای هر یک از شخصیت‌های داستان مشخص می‌کند. ارجحیت دوستی در نگاه روباه و ترجیح دشمنی از دید کلاغ، چیزی است که به نظر می‌رسد. اما پس از واسازی، متن به نفع سویه غایب حرکت کرده و در نهایت حالتی وارونه را به نمایش می‌گذارد. به طوری که مخاطب، کلاغ را خواهان دوستی و روباه را طرفدار دشمنی می‌پندارد. این ساختارشکنی ادامه می‌یابد و حالت غایب (نه دوستی و نه دشمنی) را حاضر می‌سازد.
۳. واسازی کنشی بی‌پایان است و در نتیجه متن محورهای کلامی جدیدی را با توجه به خوانش مخاطب شناسایی کرده و به واسازی آن می‌پردازد. در هر دو داستان، با در نظر گرفتن راوی اصلی و مخاطب مستقیم یعنی شهرزاد و شهریار می‌توان تقابل‌های دوجزئی دیگری همچون تقابل حاکم و رعیت را مجسم کرد. همچنین تصور عملکرد روباه در هر دو داستان، تقابل پیروزی و شکست را حاضر می‌سازد. به هرصورت، این کنش به نوعی حرکات موزون و بازی آزاد مبدل می‌شود که

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهرایزدی و فاطمه پرچگانی) ۲۷

سلسله‌ای از دال‌ها را حاضر ساخته و گروهی دیگر را ناپدید می‌کند و معنا را تا بی‌نهایت وسعت می‌بخشد.

۴. در نهایت ممکن است با واسازی داستان‌های مذکور این شبهه در مخاطب به وجود آید که نتایج به دست آمده قطعی به نظر نمی‌رسد و هر لحظه معنای دوستی یا دشمنی در حال نقض است. این مسئله با بازگشت به آموزه‌های دریدا قابل پاسخ است چرا که واسازی از نظر او از معنای متن حالتی ناپایدار پدید می‌آورد که پیوسته نتایج واسازی را مورد واسازی قرار می‌دهد. بنابراین ایجاد تردید در نتایج می‌تواند نشانه‌ای از واسازی موفق متن باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. سفارادی‌ها (Sephardi) یا یهودیان شرقی، به یهودیانی گفته می‌شود که فلسطین باستان را ترک گفتند و رهسپار عراق، ایران، افغانستان، شبه جزیره عربستان، مصر، قزاقستان، گرجستان و کشورهای شمال آفریقا شدند. گروه دیگر، یهودیان غربی یا اشکنازی هستند که بیشتر آلمانی تبار یا لهستانی هستند (شفیعی سروستانی، ۱۳۹۸، ج ۴: ۹۹-۱۰۰).

۲. پنه لویه در اساطیر یونان همسر اودیس بود که طی بیست سال غیبت اودیس هنگام جنگ تروا، با وجود خواستگاران زیاد به اودیس وفادار ماند. او تمام شدن بافت یک پارچه را شرط ازدواج با خواستگاران جدیدش قرار داده بود و از آنجا که هر شب هرآنچه در روز بافته بود می‌شکافت، هرگز بافت پارچه به پایان نمی‌رسید (برای آگاهی بیش‌تر بنگرید به توماس، ۱۹۶۶: ۲۶۶).

۳. پنچاتنترا یا پنجه تتره (Panchatantara) به معنی پنج دستگاہ یا پنج شعار، کتابی است هندی که مجموعه‌ای از حکایات حیوانات را به صورت منظوم و مثنوی دربرمی‌گیرد و اساس کتاب کلیله و دمنه به شمار می‌رود.

۴. ازوپ یا آیسوپوس (Aesop) از قصه سرایان قرن ششم قبل از میلاد یونان بود. بنا به گفته هردوت ازوپ برده‌ای از اهالی سارد پایتخت لیدی بود که بعد از به دست آوردن آزادی، به روایتگری و قصه‌سرایی پرداخت. درباره زندگی و سرگذشت ازوپ روایت‌های مختلفی وجود دارد که معتبرترین آن مربوط به محقق فرانسوی ام. کلود گاسپاراست. برخی از حکایت‌های ازوپ در نوع فابل طبقه‌بندی می‌شوند (ازوپ، ۱۳۹۴: ۴-۱۳).

کتاب‌نامه

احمدی، بابک (۱۴۰۰)، ساختار و تأویل متن، ج ۲۲، تهران: مرکز.

۲۸ پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، سال ۷، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴

- ازوب (۱۳۹۴)، حکایت‌های ازوب، ترجمه: امیرحسین مکی، تهران: آریاگهر.
- اقلیدی، ابراهیم (۱۳۹۳)، هزار و یک شب، ج ۲، تهران: مرکز.
- آلف لیله و لیله (۲۰۲۲)، ج ۲، آمریکا: مؤسسه هندوای.
- البازعی، سعد (۱۹۹۶)، «محور التقویض أم تقویض المحور»، النص الجدید، العدد ۵، صص ۱۸۴-۱۹۰.
- برند، روی (۱۴۰۰)، عشق دانایی؛ حیات فلسفه از سقراط تا دریدا، ترجمه: پرویز شریفی درآمدی، آفتاب پیرزاد نهوجی، تهران: ثالث.
- بشبندر، دیفید (۲۰۰۵)، نظریه الادب المعاصر و قراءه الشعر، القاهرة: الهیئه المصریه العامه للکتاب.
- تایسون، لیس (۱۳۹۸)، نظریه‌های نقد ادبی معاصر، ترجمه: مازیار حسین زاده و فاطمه حسینی، ویراستار: حسین پاینده، ج ۳، تهران: نگاه امروز و حکایت قلم نوین.
- توماس، بلفنیست (۱۹۶۶)، عصر الأساطیر، التعریب: رشدی السیسی، القاهرة: نهضه العربیه.
- حقیقی، شاهرخ (۱۳۷۹)، گذار از مدرنیته، نیچه، فوکو، لیوتار و دریدا، تهران: آگاه.
- حموده، عبدالعزیز (۱۹۹۸)، المرایا المحابه من النبیویه إلى التفکیک، کویت: المجلس الوطنی للثقافه و الفنون و الآداب.
- خضر حمد، عبدالله (۲۰۱۷)، التفکیکیه فی الفکر العربی القدیم، جهود عبدالقاهر الجرجانی أنموذجاً، بیروت: دارالقلم للطباعه و النشر و التوزیع.
- دریدا، جاک (۱۹۸۸)، الکتابه و الاختلاف، التعریب: کاظم جهاد، المغرب: دار توبقال للنشر، دارالبیضاء.
- دریدا، جاک، دی مان، بول و آخرون (۲۰۱۳)، مدخل إلى التفکیک، التعریب: حسام نایل، القاهرة: الهیئه العامه للکتاب.
- دریدا، ژاک (۱۳۹۶)، دربارہ گراماتولوژی، ترجمه: مهدی پارسا، تهران: شوندا.
- دولی، مارک، لیام، کاوانا (۱۴۰۰)، فلسفه دریدا، ترجمه: نادر خسروی، تهران: نی.
- دهقانی، مسعود (۱۳۹۹)، «مقایسه تطبیقی حکایت اخلاقی کلاغ و روباه در شعر ایرج میرزا و احمد شوقی با اصل فرانسوی»، زبان و ادبیات فارسی، سال ۷۳، شماره ۲۴۱، صص ۱۲۱-۱۴۰.
- الرویلی، میجان، البازعی، سعد (۲۰۰۲)، دلیل الناقد الأدبی، المغرب: المركز الثقافی العربی، دارالبیضاء.
- شفیعی سروستانی (۱۳۹۸)، تاریخ فرهنگی قبیله لعنت، الیگارشی حاکم، تلمود، کابالا، ج ۴، تهران: هلال.
- شمیسا، سیروس (۱۳۹۳)، نقد ادبی، تهران: میترا.
- ضمیران، محمد (۱۳۸۶)، ژاک دریدا و متافیزیک حضور، تهران: مرکز.
- گلندینینگ، سایمون (۱۳۹۸)، درآمدی بر ژاک دریدا، ترجمه: مهدی پارسا، تهران: شوندا.
- لوسی، نایل (۱۳۹۹)، فرهنگ واژگان دریدا، ترجمه: مهدی پارسا، تهران: شوندا.

واسازی تقابل دوستی و دشمنی در فابل‌های ... (زهرا ایزدی و فاطمه پرچگانی) ۲۹

محجوب، محمدجعفر (۱۳۸۶)، *ادبیات عامیانه ایران*، چ ۳، تهران: چشمه.
مفتاح، محمد (۱۹۹۰)، *مجهول البیان، المغرب*: دار توبقال للنشر.
نهاماس، الکساندر (۱۳۹۷)، *فلسفه دوستی*، ترجمه: آیدین رشیدی، تهران: گمان.

Bacon, F. (1985). *The Essays or Counsels, Civill and Morall*, Ed. Michael Kiernan, Oxford, Clarendon Press.

Dallmayr, Fred (1999), *Derrida and Friendship in: The Challenges to Friendship in Modernity*, rd. King, Preston, pp 105-130.

Derrida, J. (1997). *The Politics of Friendship*, Translated by George Collins, London & New York, Verso.

Derrida, J. (1972), *Positions*, Paris, Les Edition de Minuit.

Montaigne, N. (1957). *The Complete Works of Montaigne*. Translated by D.M. Frame, Stanford University Press.